

Antonio SANDU

ETICĂ
și
PRACTICA SOCIALĂ

Lumen
2015

ETICĂ ȘI PRACTICA SOCIALĂ

Antonio Ștefan SANDU

Volumul este la a 2-a ediție, prima fiind apărută la Editura Didactică și Pedagogică în 2015, sub titlul “Etică și transparență în administrația publică”, tirajul fiind epuizat. Volumul stă la baza cursului “Etică profesională și transparență în administrația publică” susținut la facultatea de Științe Economice și Administrație Publică a Universității Ștefan cel Mare din Suceava.

© pentru prezenta ediție Editura Lumen, 2015
Iași, Țepeș Vodă, nr. 2

Editura Lumen este acreditată CNCS

edituralumen@gmail.com
prlumen@gmail.com

www.edituralumen.ro
www.librariavirtuala.com

Tehnoredactare și design copertă: Roxana Demetra STRATULAT

Reproducerea oricărei părți din prezentul volum prin fotocopiere, scanare, multiplicare neautorizată, indiferent de mediul de transmitere, este interzisă.

© Prof. Univ. Dr. Antonio Sandu.

În acest volum au fost integrate parțial unele teme tratate anterior de autor în volumele *Etică și deontologie profesională* (Iași, Editura Lumen, 2012), *Appreciative ethics. A constructionis version of ethics*, (Lap Lambert Germany, 2012) precum și sintezele și reluările unor articole publicate anterior de autor.

Temele reluate au fost adaptate la contextul prezentei lucrări, cu menționarea surselor în bibliografie și cu respectarea legislației în vigoare.

Prezentul volum nu își propune să fie exhaustiv, studenților fiindu-le recomandată cu tărie lectura bibliografiei obligatorie și a celei suplimentare conform fișei disciplinei.

Pe lângă informațiile cu caracter teoretic, volumul se individualizează prin numărul mare de lecturi suplimentare și aplicații practice necesare bunei înțelegeri a materiei în special pentru studenții de la forma de învățământ ID.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SANDU, ANTONIO

Etică și practica socială / Sandu Antonio. - București : Editura Lumen, 2015

Bibliogr.

ISBN 978-973-166-417-0

SI.1. RELAȚIA ETICĂ-ADMINISTRAȚIE PUBLICĂ. DELIMITĂRI CONCEPTUALE. ETICA ȘI DEONTOLOGIA PROFESIONALĂ

Tematică:

SI.1.1. Morala ca obiect de studiu al eticii

SI.1.2. Etică și normativitate

SI.1.3. Deontologia profesională

SI.1.4. Etica aplicată

SI.1.1. Morala ca obiect de studiu al eticii

Termenul de **morală**¹ (provenit din latinescul „*mos, mores*” – *obicei*) desemnează un ansamblu de reguli cărora indivizii trebuie să li se conformeze, în calitate de membri ai societății (Filip, Iamandi, 2008). Morala reprezintă totalitatea convingerilor, atitudinilor, deprinderilor, sentimentelor, normelor, regulilor determinate istoric și social, care reglementează comportamentul și raporturile indivizilor între ei, precum și dintre aceștia și colectivitate, familie, grup, clasă, națiune, societate.

Morala se raportează în stabilirea unui comportament dezirabil la o serie de categorii precum *bine, rău, datorie, dreptate, nedreptate* (Țigu, 2003), precum și la o serie de principii, standarde, reguli și norme, a căror respectare se întemeiază pe conștiința indivizilor și pe opinia publică. Prin conceptul de *moralitate* se înțelege condiția omului care aspiră să trăiască potrivit unor idealuri și principii considerate a fi cât mai înalte (Bâțlan, 1997) în conformitate cu o serie de referențiale comune, de natură religioasă sau filosofică.

Bernard (2011) definește moralitatea prin referință la codurile de conduită, ce trebuie urmate în cadrul individului, sau în cadrul grupului.

¹ În acest capitol au fost integrate parțial și unele teme tratate anterior în Sandu, A. (2012a). *Etică și deontologie profesională*. Iași, România: Editura Lumen.

Termenul de moralitate este utilizat cu referință la codurile de conduită ce trebuie urmate de un grup oarecare, sau de întreaga societate. Conduitei morale i se adaugă un tip particular de judecată numit „rațiune morală”. Conduita morală cuprinde o serie de comportamente, printre care: evitarea răului făcut altora, facerea de bine, etc. Aceste conduite sunt în general legate de convingerile indivizilor fie de natură religioasă, fie atee. Codurile morale sunt incluse în tradiții și obiceiuri (Bernard, 2011) și includ raportarea la autoritate, loialitatea față de grup, definirea și prevenirea răului. În codurile morale ale diferitelor societăți pot apărea, pe lângă criteriile de minimizare a răului, și standarde afirmative care să definească stări dezirabile, cum ar fi cea de sfințenie, sau cea de puritate. Relativismul etic neagă existența unui adevăr moral unic, așa cum este el afirmat în eticile universaliste, precum cea aristotelică, kantiană etc.

În sistemele de etică relativistă, adevărul moral este un construct social, construit prin negocierea interpretărilor asupra comportamentelor dezirabile din punct de vedere moral, acceptate într-o societate particulară, într-un anumit moment istoric. În sistemele de etică universalistă, codurile morale au pretenția de a ghida conduita indivizilor în baza unor principii unice și imuabile, fie de origine divină, fie bazate pe o rațiune apriorică, imuabilă. În viziunea lui Bernard (2011), moralitatea în sens normativ se referă la un ghid universal a comportamentului, care să fie plauzibil și adaptat condițiilor particulare în care acesta urmează să se desfășoare.

Morala este obiectul principal de studiu al eticii. *Morala*, în calitate de teorie etică, integrează valori și prescripții admise într-un cadru social - istoric determinat. Orice formă de comportament *uman* conține probleme morale, axate pe judecări de valoare privind diferitele grade ale „bunătații” și „răutății”, ale „corectitudinii” și „incorectitudinii”, ale „dreptății” și „nedreptății” în conduita omului (Cozma, Măgureanu, 2008).

Etica este un termen provenit din grecescul „*ethos*” – *morav*, *obicei*, *caracter* și desemnează o disciplină filozofică care studiază problemele teoretice și practice ale moralei. În limbajul curent, termenul de *etică* se utilizează sinonim cu cel de *morală* (Sommer, Tomoiogă, 1973).

Sarcină de învățare 1: Lectură suplimentară

Pentru o cât mai amplă înțelegere a conceptului de *morală*, invităm studenții să lectureze capitolul “Sociabilitate conflict și originile morale”, din Migdley, M. (2006). *Originile eticii* (pp. 35-36). În Singer, P. (coord.). *Tratat de etică*. Iași, România: Editura Polirom.

Sarcină de învățare 2: Lectură suplimentară

Pentru o cât mai amplă înțelegere a conceptului de *morală*, invităm studenții să lectureze capitolul “Etica creștină”, din Preston, R. (2006). *Originile eticii* (pp. 121-135). În Singer, P. (coord.). *Tratat de etică*. Iași, România: Editura Polirom.

Sarcină de învățare 3: Lectură suplimentară

Pentru o cât mai amplă înțelegere a conceptului de *morală*, invităm studenții să lectureze capitolul “Dimensiunea creștină a eticii” (pp. 23-27), din Sandu, A. (2012a). *Etică și deontologie profesională*. Iași, România: Editura Lumen.

Sarcină de învățare 4: Lectură suplimentară

Pentru o cât mai amplă înțelegere a conceptului de *morală*, invităm studenții să lectureze capitolul “Max Weber despre etica protestantă și spiritul capitalismului” (pp. 27-32), din Sandu, A. (2012a). *Etică și deontologie profesională*. Iași, România: Editura Lumen.

Sarcină de lucru 1:

Realizați un eseu cu tema: *Cele 10 porunci, ca fundament al moralei creștine.*

SI.1.2. Etică și normativitate

Filip și Iamandi (2008) clasifică normele etice în:

- *norme generale sau universale*: care sunt prezente în toate sau în majoritatea comunităților umane, din toate timpurile, sau din perioade îndelungate de timp, și influențează întreaga gamă de relații și activități umane. Dintre aceste tipuri de norme amintim: cinstea, demnitatea, sinceritatea, curajul, loialitatea, generozitatea;

- *norme particulare*: care se adresează unor comunități umane determinate, au o anumită variație în timp și spațiu, și influențează relații sau activități umane particulare. Printre aceste tipuri de norme, amintim normele vieții de familie și normele morale specifice unor activități profesionale;

- *norme speciale*: se manifestă în cadrul unor grupuri restrânse și, uneori, la ocazii speciale. În această categorie autorii includ: normele de protocol, regulile de etichetă în afaceri, codul manierelor elegante. Personal, nu suntem de acord cu introducerea acestor categorii de norme, cum sunt de exemplu cele de etichetă, în rândul normelor etice. Ele desemnează o conduită particulară dezirabilă cu o anumită ocazie, dar nu sunt fundamentate de principii etice generale.

Filip și Iamandi (2008) subliniază caracterul liber, intențional, conștient și rațional a normelor morale. Normativitatea morală are un caracter categoric și universal, referindu-se la datoria de a săvârși fapte care să potențeze valoarea specifică și intrinsecă a umanității. Funcția socială a normelor morale este aceea de a promova un maxim de sociabilitate la nivelul indivizilor și comunității (Filip, Iamandi, 2008).

Sarcină de învățare 5: Lectură suplimentară

Pentru o cât mai amplă înțelegere a *fundamentelor etice ale normativității juridice*, invităm studenții să lectureze capitolul “Caracterul etic al legii și controlul eticității”, din Sandu, A. (2012a). *Etică și deontologie profesională*. Iași, România: Editura Lumen, pp. 56-59.

Sarcină de învățare 6: Lectură suplimentară

Pentru o cât mai amplă înțelegere a *fundamentelor etice ale normativității juridice*, invităm studenții să lectureze capitolul “Dreptul natural”, din Buckle, R. (2006). *Dreptul natural* (pp. 191-204). În Singer, P. (coord.). *Tratat de etică*. Iași, România: Editura Polirom.

Sarcină de lucru 2:

Realizați un eseu cu tema: *De la dreptate la drept. Fundamentele etice ale normativității juridice.*

SI.1.3. Deontologia profesională

Termenul **deontologie** provine din limba greacă de la cuvântul „**deon**” care semnifică datorie, obligație. În prezent, deontologia desemnează normele de conduită și obligațiile etice din cadrul unei profesii, și aplicarea anumitor norme morale particulare. Etica, morala și deontologia se referă la ceea ce este „drept”, „corect”, „just” (Filip, Iamandi, 2008).

Deontologia² desemnează în prezent normele de conduită și obligațiile etice ale membrilor unui corp profesional, sau a unui grup social particular. Deontologia presupune o teorie normativă în cadrul delimitat de câmpul profesional particular, normele deontologice fiind puse la baza alegerilor morale, necesare, interzise sau permise. Teoriile deontice se referă la comportamente obligatorii, necesare, în timp ce teoriile aretice recomandă conduitele virtuozitate, a căror urmare este

² În acest capitol au fost integrate parțial și unele teme tratate anterior și publicate în limba engleză în: Sandu, A. (2015). Towards a Kantian (constructivist) understanding of ethical principles. Case of Ethics of the magistrates. Acceptat la publicare în Sandu, A., Frunză, A. (eds.). (2015). *Transdisciplinarity and Communicative Action* (in printing). Italy: MEDIMOND-Monduzzi Editore International Proceedings Division; Sandu, A., Căbălău, C. (2014). Ethical Perspectives on the Magistrate Independency Principle. *Anuarul Universității „Petre Andrei” din Iași, Fascicula: Drept, Științe Economice, Științe Politice*, Year 2014, Issue 14, December, pp. 121-135. ISSN 2248 – 1079.

considerată meritorie. În baza teoriilor deontologice se pot emite judecăți cu privire la moralitatea minimală a deciziilor, fundamentând criteriile după care se pot clasifica acțiunile în etice sau non-etice. Normele deontologice au un caracter universalist, minimalist și în general negativ, fiind construite într-o logică interdictivă, propunându-și să limiteze capacitatea agentului moral în a lua decizii greșite (Ciulei, 2014). Corectitudinea deciziei este judecată prin conformitate acesteia la norma morală. Agentul moral are obligația de a respecta norma deontologică, altfel se exclude din corpul profesional respectiv. Standardele deontologice, cuprinse în codurile deontologice, sunt acele standarde minimale, care odată încălcate, fac imposibilă exercitarea respectivei profesii. Codurile etice, la rândul lor, reglementează conduitele înalt dezirabile, fiind în conjuncție cu regulile de bună practică profesională. Această distincție este rareori operațională în practica socială, reguli cu caracter minimalist regăsindu-se în codurile de etică, sau dimpotrivă, reguli care presupun un caracter dezirabil, maximalist, pot fi întâlnite în coduri deontologice.

Alexander și Moore (2012) consideră că în eticile cu preponderență deontică, dreptatea primează în fața binelui. Autorii menționați clasifică teoriile deontologice în teorii centrate pe agentul moral, care implică rolul activ al acestuia, și respectiv teorii centrate pe pacientul moral sau victima morală, persoană receptoare a acțiunii etice/neetice.

În general se consideră că morala are un caracter personal, ca atare deontologiile pun în general accentul pe capacitatea agentului moral de a acționa, de unde derivă de asemenea autonomia și responsabilitatea sa –morală și/sau profesională. Deontologiile centrate pe pacientul moral în calitatea sa de receptor al acțiunii etice, sunt teorii care pun accentul pe drepturi ale clientului/beneficiarului și protecția acestora, fiind în general interesate de procesul luării deciziei etice și a transparenței decizionale.

Alexander și Moore (2012) identifică o a treia categorie de teorii deontologice, care au la baza obligației consimțământul (decizia) informat(ă) și care sunt denumite contractariene. Consimțământul informat are valoare contractuală; hotărârea subiectului etic de a adopta o decizie și a-i suporta consecințele este considerat a avea valoare contractuală. Decizia unei persoane de a deveni funcționar public de exemplu, sau magistrat, etc. implică acceptul asumat al codului

deontologic al respectivei profesii, și a legislației în vigoare cu privire la exercitarea atribuțiilor de serviciu, inclusiv limitarea exercitării dreptului de a fi, de exemplu, membru al unei formațiuni politice.

Conduita etică are în vedere atât comportamentul profesionistului din timpul exercitării atribuțiilor de serviciu, cât și cel din afara exercitării efective a profesiei, atunci când reputația profesionistului, odată afectată, se poate repercuta asupra prestigiului profesiei și credibilității acesteia. În cazul magistratului, conduita personală ireproșabilă este absolut necesară, datorită semnificației sociale a profesiunii sale, fiind considerată o parte semnificativă a obligațiilor profesionale.

În filosofia morală contemporană, deontologia este o teorie normativă asupra alegerilor morale, obligatorii, permise sau interzise.

Teoriile deontice vizează obligativitatea morală contrazicându-se cu cele aretice (teoriile virtuții) care oferă îndrumare asupra a ce tip de persoană ar trebui să fim din punct de vedere moral (Alexander, Moore, 2012).

Teoriile deontice (*deontic theories*) se referă la comportamente obligatorii, necesare, în timp ce teoriile aretice (*aretic virtue theories*) arată conduitele virtuozitate a căror urmare este meritorie. Teoriile deontologice emit judecăți cu privire la moralitatea alegerilor și la criteriile după care se pot clasifica acțiunile în etice sau non-etice.

Termenul de deontologie fundamentează o teorie a obligației morale, fiind în viziunea noastră situat în zona eticilor post-kantieni care se bazează pe imperativul moral formulat prin sintagma “trebuie”.

Prima utilizare în limbajul științific a termenului deontologie aparține (cf. Cățineanu, 2008) lui Jeremy Bentham și apare în volumul *Deontology Or the Science of Morality: In Which the Harmony and Co-incident of Duty and Self-interest, Virtue and Felicity, Prudence and Benevolence Are Explained, Exemplified, and Applied to the Business of Life* (1834).

Tudor Cățineanu (2008) arată pe filiera neokantiană că distincția dintre “este” și “trebuie” face în spațiul filosofiei o distincție între lumea naturii și lumea morală. Citându-i pe reprezentanții Școlii Neokantiene de la Baden o disjunție exclusivă între *este* și *trebuie*, mai exact dacă ceva “trebuie să fie” atunci acel ceva “nu este” întrucât dacă “ar fi” nu “ar mai trebui să fie”. Imperativul “trebuie” se realizează la viitor (Cățineanu, 2008). Autorul realizează o matrice a relației dintre “ontos și deontos” adică între ceea ce este și ceea ce ar trebui să fie.

1. + T ↔ -E (Trebuie să fie dar nu este - necesitatea morală);
2. - T ↔ +E (Nu trebuie să fie dar este - abaterea ce necesită corectată);
3. - T ↔ - E (Nu trebuie să fie și nu este -absența răului);
4. + T ↔ + E (Trebuie să fie și este –normalitatea morală)

În opinia noastră, *nu trebuie să fie și nu este* reprezintă o negație a existenței răului, dublată de un indeterminism moral. Nu trebuie să fie corupție într-un guvern și nici nu este, reprezintă o stare de normalitate morală, ca atare noi vedem mai degrabă normalitatea plasată în registrul “nu trebuie” și “nu este” și continuată în registrul următor “trebuie” și “este”.

“Trebuie” și “este” reprezintă starea de normalitate morală doar împreună cu „nu trebuie” și „nu este”.

Ca exemplu, vă vom arăta că “trebuie un guvern de profesioniști” și “este un guvern de profesioniști”, reprezintă o stare normală de lucruri. În opinia noastră “trebuie și este” ar putea reprezenta mai degrabă excelența morală atinsă, în timp ce “trebuie” și “nu este” reprezintă progresul moral. Trecerea de la “nu trebuie și este” la “nu trebuie și nu este” reprezintă conduita de îndreptare morală. Trecerea de la “trebuie și nu este” la “trebuie și este” reprezintă procesul de perfecționare morală. Putem astfel înțelege două direcții ale eticii, una minimalistă centrată pe interdicția inacceptabilului și una afirmativă centrată pe definirea dezirabilului. Imperativul categoric (Kant, 1972) se situează în sfera afirmativului, a căutării excelenței morale- cerând ca propria maximă morală să poată fi universal acceptată și în sfera interdictivului- când ne oprește de a-i trata pe ceilalți ca pe mijloace în loc de a-i trata ca pe scopuri.

Aceste relații între existență și necesitate pot fi gândite din perspectiva semiotică pornind de la pătratul logic în care relația + + și respectiv - - substituie universalele, și respectiv + - și - + particularele. Perfecționarea morală poate fi plasată ca relație de subalternare sau coordonare. Încercările noastre de a fonda o etică afirmativă apreciativă, parțial cuprinse și în volumul de față, se bazează pe postularea excelenței morale ca obiectiv al demersului etic printr-o dinamică în mai multe baze